

1. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

(επεξεργασία σημειώσεων Β. Ράπανου)

Εισαγωγή

Μια από τις πιο βασικές διακρίσεις στην οικονομική θεωρία είναι μεταξύ των εννοιών της οικονομικής αποτελεσματικότητας (economic efficiency) και της οικονομικής δικαιοσύνης (equity). Η αποτελεσματικότητα αναφέρεται στην κατανομή των πόρων σε διάφορες δραστηριότητες έτσι ώστε να μεγιστοποιηθεί η ευημερία των ατόμων μιας κοινωνίας και η οικονομική δικαιοσύνη στο πως η ευημερία αυτή διανέμεται ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας. Ακόμη κι αν η κατανομή των πόρων ικανοποιεί τα κριτήρια της αποτελεσματικότητας, το αποτέλεσμα μπορεί να μην είναι επιθυμητό από άποψη οικονομικής δικαιοσύνης. Μεταξύ των δύο κριτηρίων υπάρχει γενικά μια αντίστροφη σχέση και η μεγάλη δυσκολία της οικονομικής επιστήμης αλλά και της οικονομικής πολιτικής έγκειται στο να επιλέξει εκείνη τη σχέση που είναι "άριστη" για μια κοινωνία.

Στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε κυρίως με την έννοια της αποτελεσματικότητας και με το πώς μια τέλεια ανταγωνιστική αγορά μπορεί να ικανοποιεί τις συνθήκες άριστης κατανομής των πόρων μιας κοινωνίας. Αν για κάποιους λόγους οι συνθήκες αποτελεσματικότητας δεν ικανοποιούνται τότε γεννάται το ερώτημα αν η κρατική παρέμβαση μπορεί να βελτιώσει την κατανομή των πόρων. Ας δούμε όμως πρώτα τι εννοούμε με τον όρο αποτελεσματικότητα.

Αποτελεσματικότητα κατά Pareto

Η αποτελεσματικότητα είναι ένα δεοντολογικό κριτήριο που χρησιμοποιούμε για να αξιολογούμε τις επιδράσεις που έχει η χρήση των πόρων στην ευημερία των ατόμων. **Το κριτήριο της αποτελεσματικότητας ικανοποιείται όταν οι πόροι χρησιμοποιούνται, μέσα σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι αδύνατο να βελτιωθεί η ευημερία κάποιου ατόμου χωρίς να μειωθεί η ευημερία κάποιου άλλου.** Το κριτήριο αυτό διατυπώθηκε από το μεγάλο Ιταλό οικονομολόγο και κοινωνιολόγο Vilfredo Pareto(1848-1923) και είναι γνωστό και ως κριτήριο της αριστοποίησης κατά Pareto. Το κριτήριο αυτό μας διευκολύνει να αποφύγουμε ένα από τα "άλυτα" προβλήματα των

οικονομικών της ευημερίας, εκείνο που αναφέρεται στο θέμα της διαπροσωπικής σύγκρισης της ευημερίας.

Το κριτήριο του Pareto χαρακτηρίζεται από έντονο ατομικισμό, αφού μόνο το ίδιο το άτομο μπορεί να κρίνει αν μια κατάσταση είναι "καλλίτερη" ή "χειρότερη". Εάν κατά τη *δική του κρίση*, το άτομο είναι καλύτερα, λόγω αναδιανομής πόρων και κανένα άλλο άτομο δεν δηλώνει χειρότερα, τότε λέμε ότι έχουμε βελτίωση κατά Pareto. Η αποδοχή του κριτηρίου αυτού σημαίνει και την αποδοχή μιας σειράς αξιολογικών κρίσεων, όπως αυτές που αναφέρει ο Nath (1969):

- 1) Το άτομο είναι η βασική μονάδα της οικονομικής ανάλυσης και η ευημερία του εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από το δικό του εισόδημα, το δικό του πλούτο, το δικό του διαθέσιμο χρόνο.
- 2) Το άτομο είναι ο καλύτερος κριτής της δικής του ευημερίας.
- 3) Η βελτίωση της θέσης ενός ατόμου είναι αποδεκτή μόνο όταν η θέση κανενός άλλου ατόμου δεν χειροτερεύει.

Οι πιο πάνω αξιολογικές κρίσεις υποδηλώνουν ότι η κοινωνία μπορεί να αναλυθεί επαρκώς κατά τρόπο μη οργανικό, δηλαδή ως εάν η κοινωνία να είναι απλά και μόνο το άθροισμα των ατόμων που την αποτελούν και τίποτα περισσότερο. Η έννοια του κράτους ως κάτι διαφορετικού από τα άτομα που το αποτελούν δεν αναγνωρίζεται και η ύπαρξη οργανωμένων και πολλές φορές συγκρουόμενων συμφερόντων αγνοείται.¹

Από τα πιο πάνω γίνεται φανερό ότι ο ορισμός της αποτελεσματικότητας κατά Pareto είναι αρκετά περιοριστικός και πολύ "συντηρητικός", αφού με βάση τον ορισμό αυτό η άσκηση οικονομικής πολιτικής είναι πρακτικά αδύνατη. Παρά τις μεγάλες του αδυναμίες όμως, ο ορισμός αυτός είναι ιδιαίτερα ελκυστικός στους οικονομολόγους και πολύ χρήσιμος, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.

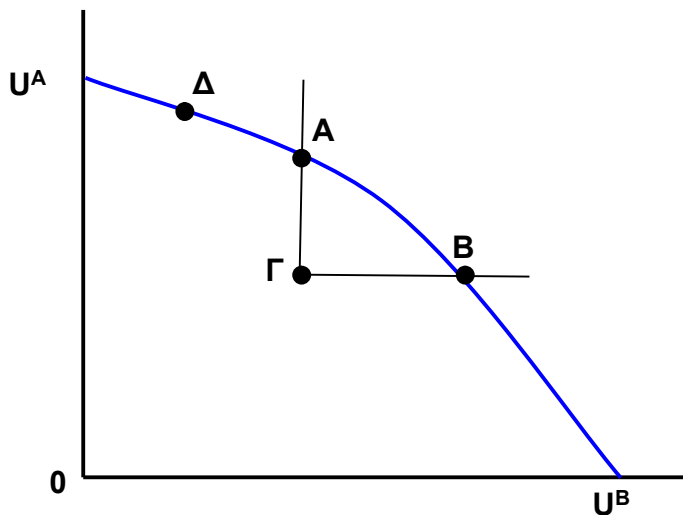
Αποτελεσματικότητα κατά Pareto και η καμπύλη δυνατοτήτων χρησιμότητας

Ας υποθέσουμε μιαν απλή οικονομία η οποία αποτελείται από δύο μόνο άτομα τα Α και Β. Έστω τώρα ότι προσδιορίζουμε το επίπεδο χρησιμότητας (ευημερίας) του ενός ατόμου, π.χ. του Β και ζητούμε να δούμε πόσο υψηλό επίπεδο χρησιμότητας μπορούμε να δώσουμε στο άλλο άτομο Α, με δεδομένους τους πόρους που έχουμε. Η καμπύλη που

¹ Για πιο αναλυτική παρουσίαση των απόψεων αυτών, βλέπε Nath(1969), κυρίως κεφ. 2.

δίνει το μέγιστο επίπεδο ευημερίας του ενός ατόμου, με δεδομένο το επίπεδο ευημερίας του άλλου, ονομάζεται **καμπύλη δυνατοτήτων χρησιμότητας** και παρουσιάζεται στο διάγραμμα 1.1. Στον οριζόντιο άξονα έχουμε την ευημερία του ατόμου Β (U^B) και στον κάθετο άξονα την ευημερία του ατόμου Α.

Από το διάγραμμα είναι φανερό ότι όλα τα σημεία της καμπύλης δυνατοτήτων χρησιμότητας είναι άριστα, αφού δεν είναι δυνατό να αυξήσει κανείς τη χρησιμότητα του ενός ατόμου χωρίς ταυτόχρονα να μειώσει τη χρησιμότητα του άλλου. Το σημείο Γ δεν είναι ασφαλώς άριστο κατά Pareto αφού μπορούμε με μια αναδιανομή της χρησιμότητας να βελτιώσουμε τη θέση του ενός ατόμου χωρίς να χειροτερεύσουμε τη θέση του άλλου ή και να βελτιώσουμε τη θέση και των δύο ατόμων. Αυτό όμως συμβαίνει όταν η

Διάγραμμα 1-1. Καμπύλη δυνατοτήτων χρησιμότητας και βελτιώσεις κατά Pareto

ανακατανομή χρησιμότητας γίνει στο διάστημα που περικλείεται από τις γραμμές που ξεκινούν από το σημείο Γ και είναι παράλληλες προς τους άξονες. Αν η ανακατανομή μας οδηγήσει σε ένα σημείο της καμπύλης όπως το Δ, τότε υπάρχει πρόβλημα. Το σημείο Δ αν και άριστο κατά Pareto δεν αποτελεί βελτίωση κατά Pareto σε σχέση με το σημείο Γ το οποίο δεν είναι άριστο. Για τέτοιες περιπτώσεις το κριτήριο του Pareto δεν δίνει απάντηση και οι οικονομολόγοι έχουν επινοήσει συμπληρωματικά κριτήρια, τα

οποία προσπαθούν να μετρήσουν τη χρηματική αξία των ωφελειών που έχουν αυτοί που κερδίζουν από την αναδιανομή και να τη συγκρίνουν με τη χρηματική αξία των απωλειών εκείνων που χάνουν. Αν η αξία των ωφελειών υπερβαίνει την αξία των απωλειών, τότε υποστηρίζουν η αναδιανομή (ανακατανομή) μπορεί να γίνει ανεξάρτητα από το αν οι κερδισμένοι αποζημιώνουν τους χαμένους.²

Τα δύο θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας

Το 1776 δημοσιεύτηκε το πρώτο σημαντικό έργο της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης, *Ο Πλούτος των Εθνών* του Adam Smith. Στο έργο αυτό διατυπώθηκε η άποψη ότι ο ανταγωνισμός οδηγεί τα άτομα, που επιδιώκουν το δικό τους ιδιωτικό συμφέρον, να επιδιώκουν ταυτόχρονα και το κοινό συμφέρον, ως εάν να καθοδηγούνται από ένα αόρατο χέρι. Το ερώτημα που απασχόλησε από τότε τους οικονομολόγους ήταν κάτω από ποιες συνθήκες και προϋποθέσεις ο ανταγωνισμός οδηγεί σε οικονομική αποτελεσματικότητα και επομένως σε μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας. Τα βασικά αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας μπορούν να συνοψιστούν στις εξής δύο προτάσεις που έχουν ονομαστεί ως τα δύο *θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας*.

Πρώτο θεμελιώδες θεώρημα

Το πρώτο θεώρημα μας λέγει ότι, κάτω από ορισμένες συνθήκες, οι ανταγωνιστικές αγορές οδηγούν σε μια κατανομή των πόρων τέτοια ώστε να μην είναι δυνατό με ανακατανομή των πόρων, είτε στην παραγωγή είτε στην κατανάλωση, να μπορούμε να βελτιώσουμε τη θέση ενός ατόμου χωρίς να χειροτερεύσουμε τη θέση κάποιου άλλου. Με άλλα λόγια, η λειτουργία των ανταγωνιστικών αγορών μας οδηγεί σε μια κατάσταση που είναι άριστη κατά Pareto. Αν πάμε πίσω στο διάγραμμα 1, το πρώτο θεώρημα των οικονομικών της ευημερίας μας λέγει ότι κάτω από ορισμένες συνθήκες,

² Τα κριτήρια αυτά συνδέονται με τα ονόματα των Kaldor, Hicks και Scitovsky. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε Nath (1969).

ένα ανταγωνιστικό σύστημα αγορών θα μας οδηγήσει σ' ένα σημείο πάνω στην καμπύλη δυνατοτήτων χρησιμότητας.³

Δεύτερο θεμελιώδες θεώρημα

Το δεύτερο θεώρημα μας λέει ότι κάθε σημείο της καμπύλης δυνατοτήτων χρησιμότητας μπορεί να επιτευχθεί από ένα ανταγωνιστικό σύστημα αγορών, με δεδομένο ότι αρχίζουμε με τη σωστή κατανομή των πόρων. Ας πάμε πάλι στο διάγραμμα 1 και ας υποθέσουμε ότι είμαστε στο σημείο A. Με το να πάρουμε πόρους από το άτομο A και να τους δώσουμε στο άτομο B, μπορούμε να οδηγήσουμε την ανταγωνιστική οικονομία από το σημείο A στο σημείο B.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσουμε ότι το να είναι η οικονομία αποτελεσματική κατά Pareto, δεν σημαίνει ότι και η διανομή του εισοδήματος είναι "σωστή" ή επιθυμητή. Σε μια ανταγωνιστική οικονομία είναι δυνατό η διανομή του εισοδήματος να είναι πολύ άνιση και στο διάγραμμα 1 αυτό φαίνεται με το να έχει, για παράδειγμα το άτομο A ένα πολύ μεγάλο μερίδιο ευημερίας και το άτομο B ένα πολύ μικρό μερίδιο και αντίστροφα. Το να λέμε ότι η οικονομία είναι σε κατάσταση άριστη κατά Pareto, σημαίνει απλά και μόνο ότι δεν μπορούμε να βελτιώσουμε τη θέση κάποιου ατόμου χωρίς να χειροτερεύσουμε τη θέση κάποιου άλλου. Στο σημείο αυτό το δεύτερο θεώρημα των οικονομικών της ευημερίας μας λέει ότι αν δεν μας αρέσει η διανομή του εισοδήματος που δημιουργείται από τις ανταγωνιστικές αγορές δεν σημαίνει ότι πρέπει να εγκαταλείψουμε το μηχανισμό της ανταγωνιστικής αγοράς. Εκείνο που χρειάζεται να κάνουμε είναι να αναδιανείμουμε αρχικά τον πλούτο και μετά να αφήσουμε τις ανταγωνιστικές αγορές να λειτουργήσουν απρόσκοπτα.

Με βάση τα πιο πάνω, ας δούμε τώρα πιο αναλυτικά πως ένα ανταγωνιστικό σύστημα αγορών οδηγεί σε αποτελεσματικότητα κατά Pareto και επομένως σε μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας, την οποία προς το παρόν μπορούμε να τη θεωρήσουμε, πολύ γενικά, ότι είναι η ευημερία όλων των ατόμων της κοινωνίας μαζί.

³ Στην ανάλυση που ακολουθεί θα χρησιμοποιούμε εναλλακτικά τους όρους αριστοποίηση κατά Pareto, οικονομική αποτελεσματικότητα και μεγιστοποίηση ευημερίας. Εναλλακτικά επίσης χρησιμοποιούνται οι όροι χρησιμότητα και ευημερία.

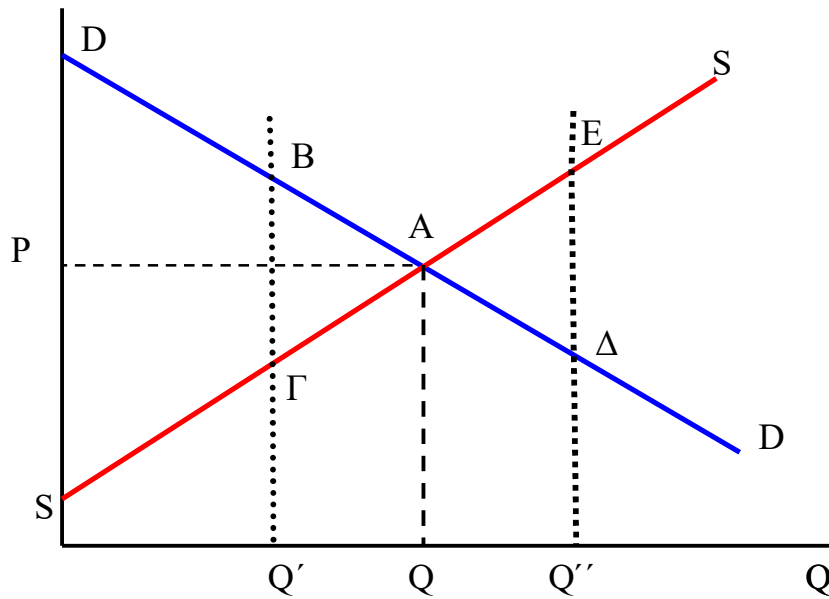
Ανταγωνιστικές αγορές και οικονομική αποτελεσματικότητα

Ο ανταγωνισμός οδηγεί σε αποτελεσματικότητα επειδή όταν τα άτομα αποφασίζουν πόσο θα αγοράσουν από ένα αγαθό, εξισώνουν το **οριακό όφελος** που αποκομίζουν από την κατανάλωση μιας επιπλέον μονάδας αγαθού με το **οριακό κόστος** αγοράς της επιπλέον μονάδας, το οποίο είναι και η τιμή που πληρώνουν. Από την άλλη πλευρά οι επιχειρήσεις όταν αποφασίζουν πόση ποσότητα ενός αγαθού θα πουλήσουν, εξισώνουν την τιμή που εισπράττουν με το οριακό κόστος παραγωγής μιας επιπλέον μονάδας αγαθού. Έτσι το οριακό όφελος από την κατανάλωση μιας επιπλέον μονάδας εξισώνεται με το οριακό κόστος της επιπλέον μονάδας. Όπως είναι γνωστό από τη μικροοικονομική θεωρία, η σχέση οριακού οφέλους-τιμής δίνεται από την καμπύλη ζήτησης και η σχέση οριακού κόστους-τιμής από την καμπύλη προσφοράς του αγαθού.

Εξετάζοντας τη σχέση ανταγωνισμού και αποτελεσματικότητας, θα ξεκινήσουμε από την ανάλυση της αγοράς ενός μόνο αγαθού, δηλαδή η προσέγγιση μας θα είναι με ανάλυση μερικής ισορροπίας.

Αποτελεσματικότητα κατά Pareto: Ανάλυση μερικής ισορροπίας

Υποθέτουμε την αγορά ενός αγαθού X , η οποία λειτουργεί σε περιβάλλον τέλει ανταγωνισμού. Στο διάγραμμα 2 παριστάνεται η ζήτηση ενός αγαθού με τη καμπύλη ζήτησης (καμπύλη οριακού οφέλους) DD και η προσφορά του ίδιου αγαθού με την καμπύλη προσφοράς (καμπύλη οριακού κόστους) SS . Στο βαθμό που η καμπύλη ζήτησης εκφράζει την οριακή προθυμία πληρωμής του καταναλωτή για το αγαθό X , τότε στην τιμή ισορροπίας της αγοράς P ανά μονάδα προϊόντος, μπορούμε να βρούμε το **πλεόνασμα του καταναλωτή**, το οποίο είναι η περιοχή PDA . Ανάλογα η καμπύλη προσφοράς μπορεί να θεωρηθεί ως το ελάχιστο ποσό που θα αποδεχόταν ο παραγωγός για να προσφέρει μια επιπλέον μονάδα αγαθού, είναι δηλαδή η καμπύλη οριακού κόστους. Το **πλεόνασμα του παραγωγού** είναι η περιοχή PSA . Αν δεχτούμε ότι το πλεόνασμα του καταναλωτή μαζί

Διάγραμμα 1-2. Ανάλυση μερικής ισορροπίας και αριστοποίηση κατά Pareto

με το πλεόνασμα του παραγωγού εκφράζουν το κοινωνικό πλεόνασμα ή με άλλα λόγια την κοινωνική ευημερία, τότε αυτή δίνεται από την περιοχή $DSA = DAP + SAP$. Στο σημείο ισορροπίας της πιο πάνω ανταγωνιστικής αγοράς η τιμή είναι ίση με το οριακό κόστος και το κοινωνικό πλεόνασμα μεγιστοποιείται. Αυτό γίνεται φανερό από το γεγονός ότι μια μείωση της παραγωγής π.χ. από το Q στο Q' μειώνει το πλεόνασμα καταναλωτή και παραγωγού δηλαδή την ευημερία κατά το τρίγωνο ABΓ. Παρόμοια, μια επέκταση της παραγωγής πέρα από το Q π.χ. στο Q'', θα προκαλέσει απώλεια ευημερίας κατά το τρίγωνο AΔE, αφού το επιπλέον προϊόν έχει συνολικό κόστος QAΔQ'' και συνολικό όφελος QAEQ''.

Από τα πιο πάνω γίνεται φανερό ότι η ανταγωνιστική αγορά οδηγεί σε μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας και οποιαδήποτε παρέμβαση που μεταβάλλει το αποτέλεσμα της οδηγεί σε μείωση της ευημερίας. Στην ανάλυση αυτή δεν εξετάστηκε καθόλου το θέμα της κοινωνικής δικαιοσύνης, δηλαδή αν το αποτέλεσμα αυτό είναι και το επιθυμητό από την κοινωνία. Αλλαγές στη διανομή του εισοδήματος επηρεάζουν τη θέση αλλά και την κλίση της καμπύλης ζήτησης.